

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

САМОЙЛЕНКО ОКСАНА АНАТОЛІЇВНА

УДК 374.7–043.86

**ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ У СЛОВАЧЧИНІ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)**

011 Освітні, педагогічні науки
(загальна педагогіка та історія педагогіки)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

доктора педагогічних наук

Житомир – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
Дубасенюк Олександра Антонівна,
професор кафедри педагогіки
Житомирського державного університету
імені Івана Франка.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Лук'янова Лариса Борисівна,
директор Інституту педагогічної освіти і освіти
дорослих імені Івана Зязюна НАПН України,
член-кореспондент НАПН України;

доктор педагогічних наук, професор
Сбруєва Аліна Анатоліївна,
Сумський державний педагогічний університет
імені А.С.Макаренка,
завідувач кафедри педагогіки;

доктор педагогічних наук, доцент
Кучай Тетяна Петрівна,
Закарпатський угорський інститут
ім. Ференца Ракоці II, м. Берегове,
професор кафедри педагогіки та психології.

Захист відбудеться «11» грудня 2019 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.053.01 у Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, другий поверх, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті http://zu.edu.ua/avto_ped.html в бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40.

Автореферат розіслано 09 листопада 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.Л. Яценко

Актуальність теми дослідження. Реалізація принципу освіти впродовж життя визнається чинником інноваційного розвитку держави в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, важливим соціокультурним показником людського розвитку, своєрідним механізмом прогресивно-поступального розвитку суспільства. У цьому контексті сучасні концепції сталої освіти характеризуються сприянням процесу неперервного навчання, підвищенням духовного та економічного потенціалу особистості, стимулюванням суспільної свідомості та активної громадянської позиції у країнах європейській співдружності, про що йдеться у засадничих міжнародних документах, зокрема, Рекомендаціях та Резолюціях Парламентської асамблеї Ради Європи: «Про виховання в дусі міжнародного взаєморозуміння, співпраці й миру, виховання в дусі пошани прав людини й основних свобод (1974), «Про розвиток освіти дорослих» (1976), «Про практичну допомогу в питаннях освіти в Центральній і Східній Європі» (1990), «Про гендерну рівність у галузі освіти» (1995), «Школи, які дають другий шанс, або як подолати безробіття та виключення, надаючи освіту і підготовку» (1999), «Про неформальну освіту» (2000); «Меморандумі з освіти впродовж життя» (2000), Копенгагенській декларації про ініціацію процесу співробітництва у сфері професійної освіти і підготовки (2002), Стратегії «Європа – 2020» (2010), Маскатській угоді «Освіта – сфера інтересів Європейського Союзу» (2014).

На рівні педагогічної науки та практики необхідним постає розробка оновленої загальноєвропейської стратегії розумного, сталого та інклюзивного розвитку суспільства. Ключовим інструментом у досягненні унітарної, процвітаючої та мирної Європи, здатної позитивно долати виклики майбутнього, визначається освіта дорослих. Пріоритетного значення для України набувають наукові порівняльні педагогічні дослідження, присвячені проблемам розвитку освіти дорослих як складової загальної системи неперервної освіти в її формальних, неформальних та інформальних вимірах. У цьому контексті вивчення досвіду Словаччини розбудови системи освіти дорослих викликає значний інтерес і може стати основою до творчого використання його позитивних ідей на українському ґрунті.

Україна і Словацька Республіка – досить молоді незалежні європейські держави, які виникли внаслідок історично обумовлених національно-визвольних рухів, краху тоталітаризму наприкінці ХХ століття. Упродовж десятиліть в основному співпадали головні українські та словацькі виклики щодо національно-державного будівництва, боротьби за міжнародне визнання, реалізації політики безпеки і співробітництва. Проте з набуттям Словаччиною статусу країни-члена Європейського Союзу (2004) відкрилися нові перспективи у сфері зростання, зайнятості, інновацій, справедливості, соціальної єдності, активного громадянства, подолання бідності, розбудови

внутрішнього ринку з урахуванням міграції тощо. Тому вивчення словацького досвіду в межах обраної проблеми зумовлено:

- необхідністю формування дієвого нормативно-правового базису функціонування системи освіти дорослих та ефективної державної політики у цьому напрямі;
- використанням вагомих педагогічних досягнень у галузі освіти дорослих, які рекомендують європейські освітні інституції;
- сталою сформованою практикою підготовки фахівців у галузі освіти дорослих;
- визнанням результатів формальної, неформальної та інформальної освіти дорослих у межах Європейської рамки кваліфікацій;
- поєднанням світових та європейських підходів із національними особливостями культури, історії, політики, менталітету.

Вивчення й узагальнення тенденцій розвитку освіти дорослих у Словаччині дає змогу сформулювати ряд практичних рекомендацій щодо перспективних напрямів удосконалення системи освіти дорослих України з урахуванням виявлених проблем та здобутків позитивного словацького досвіду.

У контексті дослідження важливими є праці вітчизняних і зарубіжних учених, в яких висвітлено: андрагогічні основи післядипломної професійної освіти (В. Аніщенко, О. Вознюк, О. Дубасенюк, О. Кисла, О. Мудра, Л. Сігаєва); тенденції розвитку транснаціональної вищої освіти у розвинених країнах (А. Вихрущ, В. Жуковський, А. Сбруєва, Н. Терентьєва, Л. Ткаченко, Н. Хамська, І. Фельцан); генезис пріоритетних тенденцій розвитку освіти дорослих в Україні (Л. Вовк, І. Литовченко, Л. Лук'янова, О. Мартіросян, Є. Поточни, Л. Тимчук); соціально-педагогічні аспекти освіти дорослих (Л. Горбунова, Н. Ничкало, М. Курко, Т. Кучай, С. Моторна, Н. Філіпчук, О. Фольварочний, О. Щербак) та ін.

Предметом аналізу науковців став широкий спектр теоретичних та практичних проблем розвитку освіти дорослих в англomовних країнах (Н. Авшенюк, Т. Григор'єва, С. Коваленко), Польщі (О. Альперн, О. Сергєєва), Канаді (М. Борисова, М. Бусько, Л. Нос), Франції (О. Комар, В. Лащихіна, Ю. Несін), Німеччині (І. Сагун), США та Латиноамериканських країнах (О. Жижко, Н. Кутова, Н. Мукач, Н. Терьохіна, Н. Чаграк), Російській Федерації (І. Лещенко, М. Сорока), скандинавських країнах (О. Огієнко, А. Роляк), Китаї (Н. Пазюра), Італійській республіці (Н. Постригач, О. Чеботарьова), Греції (О. Проценко), Австралії та Новій Зеландії (О. Пулінець) та ін.

Результати наукових розвідок проблеми розвитку професійної освіти в контексті євроінтеграційних процесів та неперервності навчання висвітлено

у працях Н. Бідюк, Т. Височини, Т. Коваль, В. Ковальчук, А. Конох, Ю. Лавриш, М. Чобітько та ін.

Загальні тенденції розвитку освіти дорослих у Словаччині, форми, методи та засоби навчання дорослих досліджували Я. Балвін, Я. Бартак, М. Бенеш, М. Дворакова, М. Ленхардтова, П. Пашка, Я. Пруха, Я. Скалка, Р. Різнер, М. Шерак та ін. Особлива увага словацьких дослідників зосереджена на системі підготовки фахівців у галузі освіти дорослих – андрагогів (І. Беднарікова, А. Бонтова, М. Важанський, Б. Косова, М. Кристонь, Л. Ніеростек, М. Новотний, Р. Хорватова та ін.), формуванні їх професійної компетентності (К. Майер, Л. Глоушкова, Г. Корімова, В. Фрк), едукації дорослих (М. Лукач, С. Лукачова, М. Мачалова, І. Пірогова). Ґрунтовно висвітлено історичний контекст становлення та розвитку освіти дорослих у Словацькій Республіці Е. Лукачем, Ш. Пасіаром, Я. Пергаксом, К. Шкодою та ін.

На основі аналізу науково-педагогічної літератури й дисертаційних робіт можемо стверджувати, що проблема розвитку освіти дорослих у Словаччині ще не стала предметом окремого системного вивчення й спеціального аналізу вітчизняними вченими. З огляду на актуальність зазначеної проблеми для України з урахуванням її інтеграції у європейський освітній простір обрано тему дисертаційної роботи: **«Тенденції розвитку освіти дорослих у Словаччині (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах комплексних науково-дослідних тем кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами Житомирського державного університету імені Івана Франка «Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах європейської інтеграції» (державний реєстраційний номер 0110U002110), а також кафедри андрагогіки факультету гуманітарних та природничих наук Прешовського університету у Прешові (Словаччина) «Створюємо сучасну політику в галузі освіти для дорослих» (2019-2020). Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол №1 від 30.08.2016 р.) та узгоджена у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології в Україні (протокол №1 від 31.01.2017 р.).

Мета дослідження: на основі цілісного наукового аналізу системи освіти дорослих у Словаччині у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття виявити провідні тенденції її розвитку й окреслити можливості творчого застосування позитивного словацького досвіду для реформування відповідної системи.

Відповідно до мети визначено основні **завдання дослідження**:

1. Обґрунтувати методологічні підходи до порівняльного педагогічного дослідження освіти дорослих у Словаччині та Україні.
2. Теоретично обґрунтувати періодизацію становлення і розвитку освіти дорослих у Словаччині.
3. Проаналізувати концептуальні засади розвитку освіти дорослих у Словаччині (друга половина ХХ – початок ХХІ століття).
4. Охарактеризувати особливості функціонування неформальної та інформальної освіти дорослих у Словацькій Республіці на тлі європейського досвіду.
5. Дослідити систему підготовки фахівців у галузі освіти дорослих у країні на початку ХХІ століття.
6. Виявити провідні тенденції розвитку освіти дорослих у Словаччині та в Україні у досліджуваний період.
7. Окреслити перспективи творчого застосування позитивного словацького досвіду освіти дорослих з метою модернізації вітчизняної системи освіти дорослих.

Об'єкт дослідження: система освіти дорослих у Словаччині.

Предмет дослідження: провідні тенденції розвитку освіти дорослих у Словаччині у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття.

Хронологічні межі дослідження охоплюють другу половину ХХ століття – початок ХХІ століття. *Нижня хронологічна межа* (починаючи з 60-х років ХХ ст.) визначається низкою глибоких структурних реформ у словацькій системі освіти, пов'язаних із ратифікацією міжнародних документів щодо освіти дорослих (Концепції неперервної освіти (1965), Рекомендації щодо професійного навчання (1962) та формуванням концептуальних основ розвитку освіти дорослих, зокрема її теоретичних (П. Пасіар, П. Пашка, К. Шкода, З. Штепанек) та методологічних засад (В. Йохманн, Е. Лівечка, Д. Кубалек, М. Регака).

Верхня хронологічна межа (початок ХХІ століття) обґрунтовується запровадженням у Словаччині європейської стратегії неперервної освіти у всіх сферах суспільного життя (Стратегія розвитку Європейського Союзу «Європа – 2020») та формуванням державної політики освіти дорослих на основі вперше прийнятих нормативно-правових актів (Закон «Про освіту впродовж життя» (2009), Стратегія освіти протягом життя (2011), Урядова декларація Словацької Республіки на 2012-2016 рр., а також значними досягненнями інформаційно-технологічного розвитку, що спонукали до подальшого вдосконалення та трансформації освіти дорослих у країні, а також необхідністю їх осмислення у зв'язку з об'єктивною потребою модернізації системи освіти дорослих в Україні.

Концепція дослідження. Науковий інтерес до окресленої проблеми зумовлений: актуальністю в сучасній освітній системі, спрямуванням на соціальну динаміку та зміни; необхідністю осмислення оновлених цінностей, цілей, завдань та змісту освіти дорослих в умовах метамодернізму та глобалізації.

Мета та завдання роботи, необхідність обґрунтування її науково-теоретичних засад, виявлення провідних тенденцій розвитку освіти дорослих у Словаччині та в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) передбачають теоретичний розгляд проблеми на чотирьох рівнях наукової методології: *філософської* (визначення вихідних філософських параметрів дослідження); *загальнонаукової* (використання поняттєво-термінологічного інструментарію, що забезпечує отримання достовірного емпіричного матеріалу з проблеми; окреслення методологічних підходів, принципів та методів дослідження); *конкретно-наукової* (охарактеризовано загальну концепцію розвитку освіти дорослих у країні); *методики і техніки компаративного дослідження* (узагальнення очікуваних результатів від комплексного аналізу тенденцій розвитку освіти дорослих у Словаччині, окреслення перспективних напрямів розвитку освіти дорослих в Україні в умовах євроінтеграційних можливостей).

Визначальними методологічними підходами дослідження визначено: *загальнометодологічні* (андрагогічний, ноосферний, цивілізаційний, історико-педагогічний, порівняльний, системний, синергетичний); *суб'єкт-суб'єктні* (діалоговий, суб'єктний, ресурсний); *результативно-узагальнюючі* (компетентнісний, акмеологічний); *ціннісно-сміслові* (соціокультурний, онтологічний, гомохронний, холистичний). В основу методології дослідження покладено сукупність засадничих положень, що розкривають особливості тенденцій розвитку освіти дорослих у Словаччині та в Україні: *андрагогічні* (В. Аніщенко, В. Берека, А. Деркач, О. Дубасенюк, З. Дурдякова, С. Змейов, О. Огієнко, Л. Сігаєва) та *акмеологічні основи професійної освіти* (М. Ажажа, О. Бодальов, Є. Бочарьова, І. Кожевникова, А. Михайлова, О. Плахотнік, Н. Сидорчук, О. Яремчук); *загальної та вікової психології* (Б. Ананьєв, В. Галузинський, О. Данько, Т. Дзюба, О. Коваленко, А. Реан, Є. Рибалко); *методики навчання дорослих* (О. Лютко, В. Маттова, Т. Кучай, Д. Плинокос, О. Самодумська, А.Сбруєва, Дж. Спіро, Ю. Укис, Р. Хорватова, О. Чоросова).

У процесі дослідження використано комплекс методів: *загальнонаукові* – діалектичний та системний аналіз, синтез, індукція та дедукція, абстрагування та конкретизація, порівняння, узагальнення, екстраполяції; історичне та логічне моделювання структурно-логічних та змістових основ становлення та розвитку освіти дорослих у досліджуваній

період для прогнозування перспективних напрямів розвитку освіти дорослих в Україні в умовах євроінтеграційної динаміки. *Історико-педагогічні методи*, зокрема: *нормативний* – для аналізу правових норм освіти дорослих в Україні та Словаччині; *історико-структурний* – з метою структурування інформаційних матеріалів з проблеми дослідження; *історико-діахронний* – для виявлення й характеристики основних етапів та напрямів розвитку освіти дорослих в Україні та Словаччині у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття; *історико-хронологічний* – з метою визначення провідних передумов формування системи освіти дорослих у Словаччині в окреслений період.

Джерельну базу дослідження становлять: законодавчі й нормативні документи урядів Словацької Республіки, незалежної України, а також європейські офіційні документи (закони, доповіді, резолюції, рекомендації, електронні бази даних), матеріали ЮНЕСКО з питань розвитку освіти дорослих; наукові фонди Національної наукової бібліотеки імені В. І. Вернадського, Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського НАПН України; матеріали вітчизняних та зарубіжних періодичних педагогічних видань; результати спостережень та участь у міжнародних конференціях, круглих столах; зарубіжний досвід організації освіти дорослих під час науково-педагогічного стажування у Польщі (2016) та Словацькій Республіці (2017-2018); матеріали та рекомендації методологічного семінару «Концептуальні засади розвитку освіти дорослих: світовий досвід, українські реалії та перспективи» Національної академії педагогічних наук України (2018), міжнародних, всеукраїнських конференцій з проблем освіти дорослих.

На різних етапах наукового пошуку вивчено *матеріали міжнародних конференцій*, зокрема, V Гамбурзької конференції з освіти дорослих (1997), Софійської конференції освіти дорослих (Софія, 2002), Міжнародної конференції міст, що навчаються (2013), Міжнародної ради з освіти дорослих (2015), Європейської Асоціації освіти дорослих (2016), документи і висновки інших конференцій країн Європи, де проходили форуми з проблем освіти дорослих.

Проаналізовано *нормативно-правові документи* Словацької Республіки (Стратегія навчання впродовж життя (2007), Закони «Про навчання впродовж життя» (2009), «Про професійне навчання» (2009) та України (Конституція, Закони «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (із змінами і доповненнями, 2018), «Про фахову передвищу освіту» (2019), а також Концепції: розвитку освіти України на період 2015-2025 років (2015), Нової української школи (2016), розвитку педагогічної освіти (2018), підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти (2018).

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає у тому, що *вперше* в українській педагогічній науці здійснено комплексне дослідження генези освіти дорослих у Словаччині у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття; представлено результати компаративного аналізу фундаментальних тенденцій розвитку освітніх цілей у Словаччині та в Україні; охарактеризовано тенденції змін та осмислення оновлених цілей, завдань, змісту та цінностей освіти дорослих в євроінтеграційному та глобальному вимірах; на методологічному рівні актуалізовано потребу в підготовці кваліфікованих фахівців у галузі освіти дорослих (андрагогів, тренерів, лекторів та ін.) у контексті сучасних вимог; визначено особливості використання позитивного словацького досвіду освіти дорослих з метою модернізації системи освіти дорослих в Україні з урахуванням інтеграції до єдиного європейського освітнього простору. Конкретизовано: етапи розвитку освіти дорослих у Словаччині (друга половина ХХ – початок ХХІ століття), у процесі яких відбувається формування ґрунтового нормативно-правового та теоретико-методологічного базису розвитку досліджуваного феномена у конкретній країні; положення скандинавської та американської традицій освіти дорослих, адаптованих до умов словацького освітнього простору під впливом політичних, економічних та соціокультурних чинників сьогодення; змістові та структурно-організаційні особливості освіти дорослих у Словаччині в окреслений період; умови підготовки фахівців у галузі освіти дорослих (андрагогів) засобами формальної, неформальної та інформальної освіти.

Удосконалено теоретико-методологічні підходи до дослідження освіти дорослих як компонента неперервної освіти впродовж життя, системи підготовки фахівця до успішної життєдіяльності в особистому й професійному аспектах в умовах трансформаційних змін.

Подальшого розвитку в дослідженні набули: характеристика форм та методів освіти дорослих у Словацькій Республіці; технологія визнання результатів неформальної та інформальної освіти дорослих (валідація) на основі дієвого механізму єдиної європейської рамки кваліфікацій (Europass) та Європейської системи трансферу кредитів для професійної освіти і навчання (ECVET); система підготовки фахівців у галузі освіти дорослих на засадах інтердисциплінарного андрагогічного та кваліфікаційно-компетентнісного підходів; порівняльна характеристика систем освіти дорослих в Україні та Словаччині у сучасних умовах; окреслення перспективних напрямів розвитку освіти дорослих в Україні з використанням творчих ідей словацького досвіду.

До обігу української педагогічної науки *введено*: значну кількість першоджерел, виданих іноземними мовами (142 найменування); теоретичні

ідеї і наукові підходи, нові факти, реалізовані у системі освіти дорослих Словаччини під впливом тенденції змін, осмислення оновлених цінностей, змісту, цілей та завдань освіти дорослих у контексті європейської освітньої політики (друга половина ХХ – початок ХХІ століття).

Практичне значення роботи полягає у можливості використання її матеріалів для розробки лекційних курсів, спецкурсів і семінарських занять, практикумів та спецпрактикумів з педагогіки у закладах вищої освіти, доповнення змісту навчальних дисциплін: «Педагогіка та історія педагогіки», «Педагогіка вищої школи», «Компаративна педагогіка вищої школи», «Моделювання освітньої та професійної підготовки фахівця» тощо.

Основні положення, результати і висновки дослідження можуть бути використані при створенні Концепції та Національної програми освіти впродовж життя в Україні, центрів освіти дорослих, університетів третього віку, відкритих онлайн платформ, професійних та соціально-орієнтованих навчальних курсів для дорослих на основі включення до них перспективних ідей зарубіжного досвіду професійної підготовки фахівців.

Практичне значення для вітчизняної практики підготовки педагогічного персоналу для роботи з дорослими має узагальнення відповідного словацького досвіду, що сприятиме оптимізації процесу включення професії «Андрагог» до Національного класифікатора України (Класифікатор професій ДК 003:2010).

Основні результати дослідження **впроваджено** у проєктну практику автора у рамках соціальної діяльності як члена Громадської спілки «Українська асоціація освіти дорослих» (свідоцтво № 29 від 15 липня 2019 р.), фахівця з освітніх тренінгів у сфері кар'єрного розвитку дорослих (сертифікат №18/2018, Київ; сертифікат учасника Всеукраїнського форуму «Кар'єра зі школи: вибір та планування», 2018, Чернігів). Зокрема, на базі Комунального навчального закладу «Коростишівський педагогічний коледж імен І. Я. Франка» реалізовано освітній проєкт «Університет третього віку для викладачів», що визнаний лауреатом Всеукраїнської премії «Інновації в освіті – 2018» (номінація «Кращий інноваційний освітній соціальний проєкт місцевого значення») та Всеукраїнського конкурсу наукових проєктів (номінація – «Наука та громадянське суспільство: соціальні проєкти задля покращення якості життя громади» (Київ, 2019).

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження висвітлювалися та обговорювалися на наукових, науково-методичних, науково-практичних, звітних конференціях, круглих столах, педагогічних читаннях, семінарах різного рівня, зокрема *міжнародних*: «Сучасна педагогіка: теорія, методика, практика» (Херсон, 2015, заочна), «Розвитку науки та освіти: теорія і практика» (Одеса, 2016, заочна),

«Модернізації освітнього середовища: проблеми та перспективи» (Умань, 2018, очна), «Інноваційні технології в галузі культури» (Київ, 2018, заочна), «New top science» (Київ, 2018, заочна), «Pregraduálna príprava profesionálov v oblasti vzdelávania dospelých» (Прешов, Словаччина, 2018, очна), «Актуальні проблеми вищої професійної освіти» (Київ, 2019, очна), «Teoria a prax edukácie dospelých» (Прешов, Словаччина, 2019, очна), VIII Українсько-польський/Польсько-український форум «Освіта для миру/Edukacja dla pokoju» (Переяслав-Хмельницький, 2019, очна); *всеукраїнських* «Наука України. Перспективи та потенціал» (Київ, 2014, заочна) «Формування професіоналізму фахівця в системі безперервної освіти» (Переяслав-Хмельницький, 2017, заочна), «Концептуальні засади розвитку освіти дорослих: світовий досвід, українські реалії і перспективи» Національної академії педагогічних наук України (Київ, 2018, очна), «Підготовка фахівців в умовах імплементації концептуальних засад розвитку педагогічної освіти в Україні» (Черкаси, 2018, заочна), «Професійна підготовка фахівців у вимірі нових освітніх реалій» (Івано-Франківськ, 2018, заочна); *регіональних та міжвузівських*: «Історико-педагогічні дослідження в Україні: сучасний стан та тенденції» (Хмельницький, 2013, заочна), «Розвиток школи та освіти на Волині: до 100-річчя Володимир-Волинської української школи ім. Т. Г. Шевченка» (Володимир-Волинський, 2016, очна).

Провідні напрями перспективної розбудови вітчизняної системи освіти дорослих презентовано автором на робочій зустрічі учасників проєкту «Створюємо сучасну політику в галузі освіти дорослих» (Прешовський університет, Прешов, Словаччина, березень, 2019).

Публікації. Основні теоретичні положення дисертаційної роботи висвітлено у 41 публікації автора. Серед них: 1 одноосібна монографія, розділи у 2 колективних монографіях, 22 статті у провідних наукових фахових виданнях (у т.ч. 3 – у співавторстві), 16 статей у наукових і науково-методичних виданнях, матеріалах наукових конференцій, семінарів.

Особистий внесок здобувача полягає у розробці логіко-структурної моделі аналізу тенденцій розвитку освіти дорослих у Словаччині (друга половина ХХ – початок ХХІ століття), що висвітлено у ряді наукових праць, зокрема: у *колективних монографіях*: «Професійна освіта: андрагогічний підхід» за загальною редакцією д-ра пед. наук О. Дубасенюк – підрозділ «Етапи становлення системи освіти дорослих у Словацькій республіці»; «Професіографічний підхід у системі вищої освіти» за загальною редакцією д-ра пед. наук О. Дубасенюк – підрозділ «Підготовка педагогічного персоналу для систем освіти дорослих в Україні та Словаччині»; у *статтях*: «Неформальна освіта дорослих: досвід країн Європейського союзу» (співавтор – О. Самодумська) – здійснено аналіз законодавчого забезпечення

освіти дорослих у Словацькій Республіці; «Тенденції розвитку освіти дорослих у країнах Європейського Союзу» (співавтори – О. Дубасенюк, Н. Сидорчук) – характеристика тенденції інтернаціоналізації освіти у країнах Європейського Союзу; «Рівень професійної компетентності викладачів педагогічного коледжу», «Моніторинг як педагогічна технологія визначення професійного рівня викладача коледжу» (співавтор – І. Беседовська) – окреслено методичний підхід до організації моніторингу як педагогічної технології визначення професійного рівня викладача коледжу. Ідеї співавторів у дисертації не використовувалися.

Кандидатська дисертація «Проблема християнських гуманістичних цінностей у вітчизняній педагогічній думці (др. пол. XIX ст. – поч. XX ст.)» (спеціальність 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки) захищена у Житомирському державному університеті імені Івана Франка у 2012 році. Її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, п'яти розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 490 сторінок, основний зміст викладено на 410 сторінках. Список використаної літератури містить 452 джерела, з них – 142 зарубіжних. Робота містить 33 таблиці, 15 рисунків та 12 додатків на 32 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність і доцільність обраної проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет; представлено концепцію, методологічні та теоретичні основи, методи дослідження, розкрито його наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, подано відомості про апробацію її результатів шляхом презентації та обговорення на науково-практичних конференціях різного рівня; визначено особистий внесок здобувача.

У першому розділі – «**Освіта дорослих як педагогічна проблема**» – проаналізовано науковий педагогічний дискурс проблематики освіти дорослих вітчизняними та європейськими науковцями; здійснено інтерпретацію базових понять дослідження; окреслено теоретико-методологічні засади формування тенденцій розвитку освіти дорослих у Словаччині.

У результаті бібліографічного аналізу проблеми доведено, що у вітчизняному науковому середовищі досліджувалися окремі аспекти становлення та розвитку освіти дорослих у зарубіжних країнах та в Україні. На основі аналізу представлених наукових розвідок їх об'єднано у три групи: дослідження, в яких освіта дорослих розглядається у контексті базової освіти;

наукові праці, присвячені ретроспективному аналізу розвитку освіти дорослих у Словаччині; теоретичні розробки, в яких висвітлено тенденції розвитку освіти дорослих у зарубіжних країнах та в Україні.

З метою визначення поняттєво-термінологічного інструментарію дослідження тенденцій розвитку освіти дорослих у Словацькій Республіці проаналізовано поняття «освіта», «неперервна освіта», «ціложиттєва освіта», «освіта дорослих», «тенденції розвитку», «формальна, неформальна та інформальна освіта», «кваліфікаційно-компетентнісний підхід». Для більш повного осмислення загальних і конкретних характеристик багатогранного процесу освіти дорослих виявлено сутнісні характеристики та ознаки.

Обґрунтовано положення, що освіта дорослих є: унікальним способом забезпечення сталого й збалансованого прогресу суспільства та особистості у ХХІ столітті, а також чинником онтогенетичного і соціокультурного розвитку дорослої людини, який призводить до досягнення нових акмеологічних вершин; фактором цілісного розвитку особистості як суб'єкта соціальної взаємодії в єдності процесів соціалізації та індивідуалізації.

З позиції окреслених взаємозалежних рівнів методології (філософської, загальнонаукової, конкретно-наукової, методики і техніки компаративного дослідження) та комплексу фундаментальних методологічних підходів розроблено авторську логіко-структурну модель компаративного дослідження тенденцій розвитку освіти дорослих у Словаччині (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) (рис. 1).

На рівні філософської методології визначено загальну концепцію дослідження окресленої проблеми з урахуванням провідних положень загальнофілософських учень (емпіризм, раціоналізм, екзистенціалізм, прагматизм, законів діалектики, ідеї антропосоціогенезу, гуманізму, позитивізму) та принципів пізнання об'єктивної дійсності (всєбічності, сутнісного аналізу, єдності історичного і логічного, системності, репрезентативності фактичного матеріалу та об'єктивності, послідовності).

На рівні загальнонаукової методології здійснено теоретичний аналіз базових понять дослідження, інтерпретація яких уможливила формування поняття «освіта дорослих» як інтеграційної складової освіти протягом життя, яка забезпечує особистісний та професійний розвиток дорослого населення, його активну участь у суспільному, культурному й політичному житті. Визначено мету, завдання, основні методологічні підходи та методи дослідження тенденцій розвитку освіти дорослих у Словаччині у досліджуваний період.

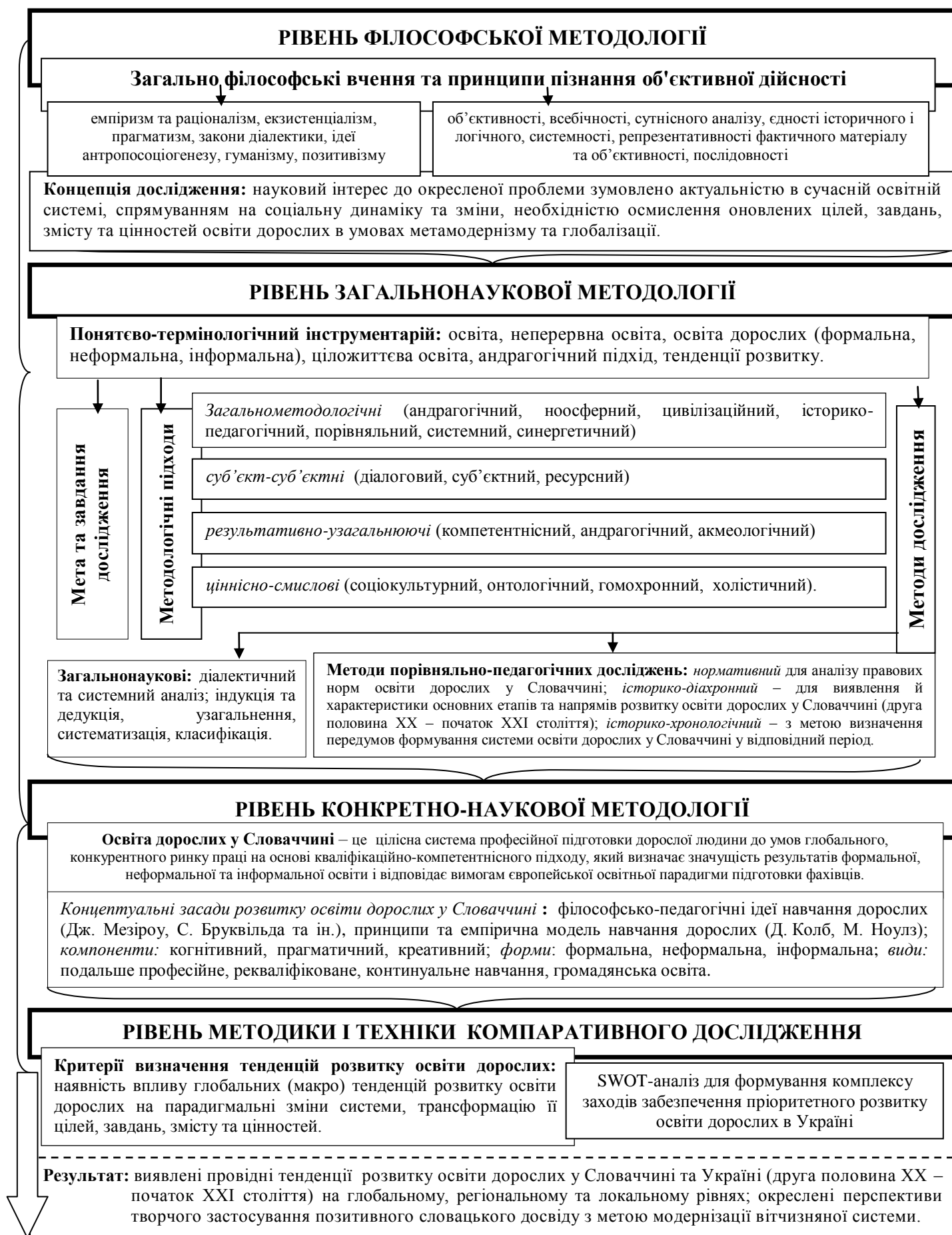

Рисунок 1 Логіко-структурна модель компаративного дослідження тенденцій розвитку освіти дорослих у Словаччині (друга половина XX – початок XXI століття)

Визначено комплекс загальнометодологічних підходів (ноосферний, цивілізаційний, історико-педагогічний, порівняльний, індуктивний, системний, синергетичний), що забезпечують використання законів та врахування особливостей соціально-економічного, історичного розвитку людської цивілізації з проектуванням на особистісно-професійні досягнення дорослої людини та відповідної системи освіти. Підтверджено важливість системного підходу, який забезпечує розробку засобів аналізу і синтезу, конструювання об'єктів як системи, побудову узагальнюючих моделей освіти з виділенням специфічних властивостей, дослідження різних системних концепцій і узагальнень. У ході його реалізації розглянуто окремі складові освіти дорослих у їх єдності з середовищем, соціальним розвитком, запитами суспільства; охарактеризовано напрями руху, тенденції та перспективи розвитку освіти дорослих у Словаччині та в Україні.

У межах синергетичного підходу доведено, що розвиток особистості характеризується ускладненням її структури, появою новоутворень, збільшенням кількості зв'язків, розширенням інформаційного потоку між дорослим та соціумом. Тому метою освітніх зусиль має бути самоорганізована особистість, яка відзначається свідомою орієнтацією на здобуття нового знання, досвіду, економічних, політичних, культурних досягнень, а також специфічною налаштованістю на інновації. Окреслено цілі освіти дорослих за такого підходу – навчання впродовж життя й безперервне оновлення знань.

Зазначено, що суб'єкт-суб'єктні методологічні підходи (діалоговий, суб'єктний, ресурсний) уможливають розгляд особистості дорослого як самостійної та відповідальної, здатної усвідомлено визначати свою позицію у сфері соціальних відносин, міжособистісної та культурної взаємодії. Компетентнісний підхід до проблеми освіти дорослих забезпечує обґрунтування набору ключових компетенцій, що визначають конкурентоспроможність на ринку праці, уможливають використання теоретичних знань та практичних умінь у професійній діяльності. Доведено значущість андрагогічного підходу, який дозволяє виокремити ті методи освіти дорослих, які сприяють розвитку їх професійної компетентності, підвищенню рівня мотивації навчання, забезпечують його проблемно-рефлексивний характер. З позиції акмеологічного підходу освіта дорослих розглядається як процес цілісного розвитку і саморозвитку людини в єдності процесів індивідуалізації та соціалізації, який призводить до виникнення та досягнення нових акмеологічних вершин особистості.

Реалізація ціннісно-сміслових підходів (соціокультурного, онтологічного, гомохронного, холістичного) у межах дослідження

забезпечують розуміння того, що вирішення суспільних проблем можливе лише за умови активної перетворювальної діяльності цілісної особистості, вибудовування процесу навчання дорослого відповідно до законів діалектики.

На рівні конкретно-наукової методології охарактеризовано загальну концепцію розвитку освіти дорослих у Словаччині як цілісної системи професійної підготовки дорослої людини до умов глобального, конкурентного ринку праці на основі кваліфікаційно-компетентнісного підходу, який визначає значущість результатів формальної, неформальної та інформальної освіти і відповідає вимогам європейської освітньої парадигми підготовки фахівців. Представлено концептуальні засади розвитку освіти дорослих у контексті провідних філософсько-педагогічних ідей та концепцій критичної трансформативної освіти дорослих (Дж. Мезіроу, С. Бруквільда, Д. Колба, М. Ноулза, П. Фрейре та ін.)

Доведено, що теоретичним базисом освіти дорослих у країнах європейської співдружності слугує концепція неперервної освіти, яка наголошує на важливості урахування специфіки контингенту, особливостей освітніх запитів і необхідності використання спеціальних технологій навчання з опорою на досвід: освітню траєкторію розвитку особистості дорослого вибудовують відповідно до суспільних запитів, індивідуальних потреб та вимог ринку праці.

У ході теоретичного аналізу соціально-орієнтованого підходу словацьких науковців (М. Дворакова, В. Дочекал, Д. Кнотова, Я. Пергас та ін.) охарактеризовано освіту дорослих у контексті концепції «цивілізації якості життя», природа якої спирається на роль знань, інформації та технологій у суспільстві XXI століття, які визначатимуть якість буття людини і мету державної соціальної політики, соціально-економічного розвитку європейських країн. Проаналізовано основні європейські цілі сталого розвитку, які актуалізують питання навчання дорослих у Словаччині: активне громадянство та демократія, здоров'я і благополуччя, індивідуальні життєві навички, соціальна згуртованість, справедливість і рівність, зайнятість, міграція та демографічні зміни, інформатизація та інноваційність. Доведено, що освіта дорослих визначає компетенції, дискусійні простори та творчість для розробки нових підходів, необхідних для сталого розвитку. Зміна парадигми можлива шляхом формування критичного мислення свідомих та інноваційних громадян. З'ясовано, що підвищення якості життя нерозривно пов'язане з розвитком освіти дорослих і є обов'язковою умовою конкурентоспроможності країни в світовому розподілі праці.

На рівні методики та техніки компаративного дослідження визначено набір процедур, які забезпечують отримання однакового і достовірного емпіричного матеріалу і його первинну обробку, після якої він може включатися в масив наявного знання. Зазначено про пошуки європейською педагогічною спільнотою нової моделі навчання дорослих, розробку теоретичних концепцій, сучасних методів та технологій та ін.

З метою визначення провідних тенденцій розвитку освіти дорослих у Словаччині та Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття), окреслення перспектив творчого застосування позитивного словацького досвіду у контексті інтеграції до єдиного європейського освітнього простору використано дієвий інструмент стратегічного менеджменту – SWOT-аналіз (strength, weaknesses, opportunities and threats), що дає змогу виявити особливості вітчизняної системи освіти дорослих. У результаті такого аналізу розроблено комплекс заходів для забезпечення пріоритетного розвитку відповідної галузі.

Охарактеризовано критерії визначення тенденцій розвитку освіти дорослих за ступенем впливу глобальних (макро) тенденцій, що передбачає зміни основних пріоритетних парадигм її цілей та змісту. Обґрунтовано положення про тенденції розвитку системи освіти дорослих у Словаччині як цілеспрямованих напрямів її організації та функціонування, що знайшло відображення в особливостях нормативно-законодавчого, організаційного, навчально-методичного забезпечення, кількісних і якісних характеристиках мережі закладів та установ формальної та неформальної освіти, змістового наповнення інформальної освіти. Доведено, що освіта дорослих сприяє активній участі громадян у процесах демократизації, забезпечує прозорість та розвиток дієвого громадянського суспільства, створює передумови для формування критичного мислення та розширення прав і можливостей громадян.

У другому розділі – **«Історико-педагогічний аналіз становлення та розвитку освіти дорослих у Словаччині (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)»** – розглянуто генезу системи освіти дорослих у другій половині ХІХ століття; проаналізовано історико-культурні, соціально-економічні та політичні умови формування відповідної системи у досліджуваній період.

У результаті наукової інтерпретації історичних фактів виокремлено п'ять послідовних етапів розвитку освіти дорослих у Словаччині:

1. *Застановчий (1862-1918)* – у межах якого окреслено поняття «дорослості» як предмету дослідження, започатковано розробку

андрагогічної теорії освіти дорослих за зразком наукової школи Н. Грундтвіга, практико-орієнтованих теоретико-методологічних підходів до підготовки педагогічного персоналу для роботи з дорослими відповідно принципів народності, загальнодоступності та світськості (К.С. Амерлінг, Г. А. Лінднер, Л. В. Штур, Й. М. Гурбаном, Д. Г. Ліхард). Продуктивними освітніми установами визначено «народні університети», народні та недільні школи, просвітницькі товариства. З'ясовано, що у процесі розвитку освіти дорослих на початку ХХ століття пріоритетним напрямом визначалась політехнічна спрямованість навчання: формування спеціальних практичних умінь і навичок, необхідних фахівцеві конкретної галузі трудової діяльності. Можливість професійної самореалізації визнана потужним фактором соціалізації дорослого.

2. *Ідеологічний етап* (1918-1945) позначений трансформацією світоглядних позицій у суспільстві: поширенням ідей «чехослованізму», автентичності словацької культури та мови, розширенням мережі навчальних закладів для дорослих, активізації діяльності просвітницьких організацій (Союзу просвітництва та Матиці словацької); формуванням теоретико-методологічних засад розвитку освіти дорослих на основі андрагогічної парадигми освіти дорослих Т. Масарика та Т. Трнка, методики підготовки фахівців у галузі освіти дорослих. Зазначено, що підвищенню ефективності державної політики у визначеному напрямі сприяв Указ Президента Чеської Республіки «Про державну освіту» (1945), у якому йшлося про запровадження підготовки фахівців у галузі освіти дорослих в університетах країни.

3. *Трансформаційний* (1945-1990) – характеризується інституалізацією системи шляхом створення відділень, кафедр, спеціальностей та запровадження фахових дисциплін; розвиток теоретико-філософських засад освіти дорослих (наукова школа Оломоуцького університету, діяльність теоретиків освіти дорослих – Ф. Гиглік, Е. Лівечко, П. Пашка, К. Шкода та ін.; посилення видавничої діяльності (монографії, інформаційні бюлетені, методичні посібники, енциклопедії та ін.). Словацькими науковцями обґрунтовано думку про необхідність виокремлення освіти дорослих у відповідну галузь педагогічного знання – андрагогіку чи андропогіку. Ґрунтовно розроблялися теоретико-методологічні засади корпоративного навчання, що уможливило розгляд системи освіти дорослих у трьох формах: шкільне, позашкільне та навчання працівників на робочому місці.

4. *Етап концептуалізації* (1990-2004) започатковує комплексну державну політику освіти дорослих на основі імплементації важливих

міжнародних документів: (Гамбурзька декларація про навчання дорослих (1997), Модельний закон про освіту дорослих (1997), Меморандум про неперервну освіту (2002), що сприяло поширенню західноєвропейських та американських концепцій освіти дорослих (андрагогічна концепція навчання дорослих М. Ноулза, теорії критичної педагогіки П. Фрейре, «уповноваженої» освіти А. Шор, «граничної педагогіки» Г. Жиру, трансформативного навчання Дж. Мезіроу), а також сприяло розробці концепції розвитку освіти дорослих у контексті кваліфікаційно-компетентнісного підходу. На межі тисячоліть утверджується позиція необхідності посилення професійної підготовки фахівців у галузі освіти дорослих, у зв'язку із чим університети відкривають спеціальності за напрямом підготовки «Андрогогіка».

5. *Євроінтеграційний етап* (2004 – теперішній час) позначений вступом Словацької Республіки до Європейського Союзу, створенням єдиного європейського економічного, культурного та освітнього простору, запровадженням європейської стратегії неперервної освіти у всі сфери суспільного життя, імплементацією міжнародних документів щодо освіти дорослих та прийняття на їх основі національних Законів («Про державне управління у сфері освіти та шкільне самоврядування» (2003), «Про освіту» (2008), «Про освіту протягом життя», «Про професійну освіту» (2009) та Урядових програм розвитку освіти дорослих.

Доведено, що формування ґрунтовної нормативно-правової бази освіти дорослих створює сприятливі умови для реалізації Концепції освіти впродовж життя, визначення пріоритетних напрямів, форм та методів навчання дорослих, упровадження професійної підготовки фахівців засобами формальної, неформальної та інформальної освіти. При цьому важливого значення надається гнучким траєкторіям навчання, визнанню ключових компетентностей та кваліфікації фахівця як основоположних у формуванні його конкурентоспроможності на ринку праці. Освіта дорослих спрямовується на трансформацію освітніх інституцій у напрямі громадського сектору, онлайн середовища, віртуалізації та інформатизації.

На основі теоретичного аналізу досліджуваної проблеми доведено, що освіта дорослих у Словаччині (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) є цілісним, практико-орієнтованим соціальним явищем, чинником формування сталого розвитку суспільства та добробуту громадян, інструментом забезпечення шляхів підтримки людини протягом її кар'єри та життя. Вона розкриває нові можливості для працевлаштування, активізації творчих та культурних уподобань людей, мотивації до ведення здорового способу життя.

У третьому розділі – **«Розвиток освіти дорослих у Словаччині у контексті політики Європейського Союзу (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)»** – охарактеризовано концептуальні засади розвитку освіти дорослих у Словаччині; розкрито її структурні компоненти та змістові характеристики; проаналізовано особливості неформальної та інформальної освіти дорослих на тлі європейського досвіду.

Виявлено, що концептуальні засади розвитку освіти дорослих у Словаччині (рис. 2) складають доктрини фундаментальних андрагогічних шкіл: американської та англійської. З'ясовано, що американські андрагоги розглядають освіту дорослих як ціложиттєвий процес, цілі якого визначаються створенням умов для задоволення освітніх потреб для подальшого професійного розвитку, самореалізації, підвищення ефективності й результативності життєдіяльності. Англійські андрагоги важливим вважають урахування специфіки контингенту слухачів за віком, соціальною зрілістю, професійною спрямованістю, життєвим і професійним досвідом, мотивами навчання. Доведено, що освіта дорослих за таких підходів сприяє більш тісній суспільній співпраці, забезпечує формування активної громадянської позиції та системи базових європейських цінностей (толерантності, розуміння та поваги до особистості).

Охарактеризовано філософсько-педагогічні ідеї гуманістично-ліберальної теорії освіти дорослих М. Ноулза, критичних теорій трансформативної освіти Дж. Мезіроу та С. Брукфільда, постмодерної теорії освіти дорослих Р. Юшера та Р. Едвардса, теорій освіти Франкфуртської школи та критичної педагогіки П. Фрейре. Окреслено їх значущість для педагогічної науки та практики. Зазначено, що теорія трансформативного навчання передбачає осмислення автономного досвіду дорослого: навчання відбувається на основі критичної рефлексії суб'єктного досвіду людини, який може бути використаний як конструкт для побудови життєвої траєкторії особистості у глобалізованому соціумі.

З'ясовано, що система освіти дорослих у Словаччині спирається на андрагогічні принципи навчання дорослих М. Ноулза (урахування життєвої та професійної перспективи дорослого, самостійності, використання життєвого досвіду як джерела знань, мотивації навчання, практичну спрямованість навчання). В основу сучасної системи освіти дорослих покладено емпіричну модель навчання дорослих Д. Колба (важливість життєвого досвіду дорослого учня у побудові його освітньої траєкторії).

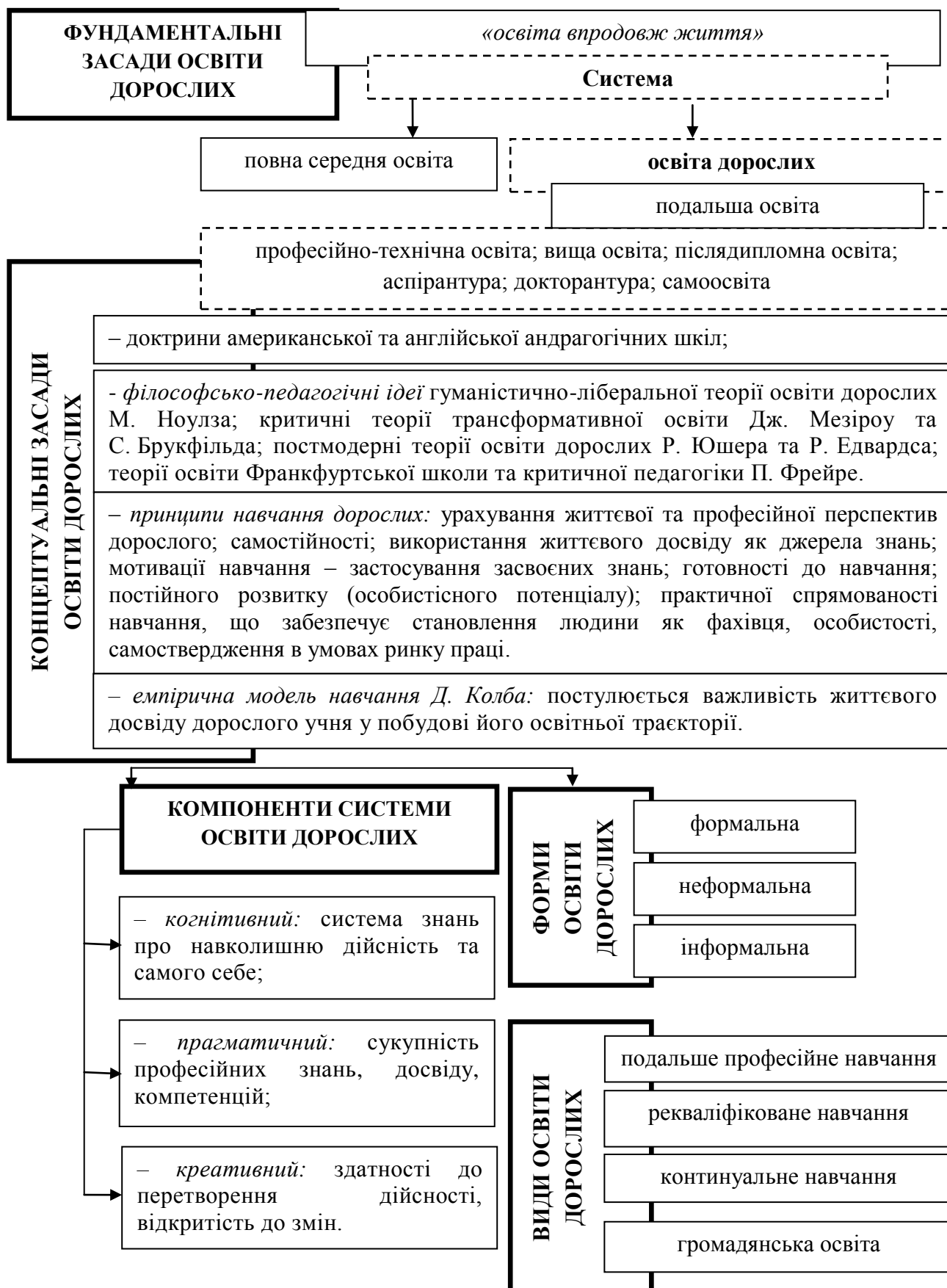

Рисунок 2. Концепція освіти дорослих у Словаччині

З урахуванням зазначеного, досліджуваний феномен у межах дисертаційної роботи розглядається у проєкції тривимірної моделі освіти дорослих Словаччини, основними компонентами якої є: *когнітивний* (система знань про навколишню дійсність та самого себе); *прагматичний* (сукупність професійних знань і компетентностей особистості); *креативний* (здатністю до перетворення дійсності, відкритість до змін).

На основі аналізу структурних та змістових характеристик освіти дорослих виявлено три форми її функціонування (формальну, неформальну та інформальну). У межах подальшої освіти охарактеризовано професійне, рекваліфіковане, континуальне особистісне навчання та громадянську освіту, що здійснюються через систему різновекторних інституцій (навчальних закладів, професійних курсів, Центрив перепідготовки, навчання на робочому місці та ін.). Така багатогранність освіти дорослих зумовлена специфікою економічного розвитку Словаччини та спрямованістю на формування компетентнісного фахівця для ринку праці.

Теоретичним підґрунтям системи формальної професійної освіти дорослих у Словацькій Республіці обрано англосаксонський (навчання на робочому місці), французький (система шкільної професійної освіти дорослих) та німецький (міждисциплінарна професійна освіта дорослих) підходи, що адаптовані до потреб ринку праці та зреалізовані через технологію дуальної освіти. Технологія дуальної освіти, побудованої на взаємозв'язку цілей професійної підготовки, принципів соціального партнерства і взаємодії усіх суб'єктів теоретичного і виробничого навчання у системі «заклад вищої освіти – підприємство», забезпечує підготовку мобільних фахівців у нових соціальних умовах, конкурентоспроможних на ринку праці.

Набуття Словаччиною статусу країни-члена Європейського Союзу (2004) уможливило інтенсивний розвиток неформальної та інформальної освіти дорослих як складових системи неперервної освіти. Зазначено, про особливу увагу в організації найширшої пропозиції перспектив навчання та його засобів через діяльність *громадських* (Асоціація навчальних закладів для дорослих у Словацькій республіці (AIVD SR), Асоціація університетів третього віку (ASUTV), Асоціація тренерів та консультантів з кар'єри (ALKP), Платформа організацій неурядового розвитку (MVRO), Асоціація з кар'єрного розвитку та порадиництва (ZPKPRK) та *державних* (Державний інститут професійної освіти (SAAIC), Національне агентство Erasmus+) організацій. Метою їх практик визначено розробку ефективних методів навчання дорослих у контексті неперервної ціложиттєвої освіти.

Доведено, що інтеграція Словаччини до єдиного європейського освітнього простору, сприяла розвитку глобального інноваційного освітнього середовища, швидкому створенню і поширенню масових відкритих освітніх онлайн-курсів MOOC (Massive open online course), які забезпечують інформальну освіту дорослих.

З'ясовано, що сучасний світовий ринок пропонує п'ять основних провайдерів масових відкритих онлайн-курсів: Coursera, edX, Udacity, KhanAcademy, Codecademy. Огляд пропонованих програм, змістової наповненості, доступності та варіативності MOOC-платформ підтверджує їх ефективність в особистісному та професійному розвитку дорослого. Обґрунтовано думку, що онлайн середовище посилює громадянську активність, сприяє новій системі людських відносин, призводить до зміни мотивів та стереотипів поведінки. Глобальне інноваційне освітнє середовище забезпечує просування до ідеалу вільного, здатного до саморозвитку, громадянського суспільства, воно використовує нові можливості синергетичної взаємодії соціальних та ІТ-технологій, що кардинально змінює підхід до освіти загалом, визначаючи провідними її соціальну та культуротворчу функції.

У четвертому розділі – **«Дослідження тенденцій розвитку освіти дорослих у Словаччині (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)»** – представлено авторську модель комплексного теоретичного аналізу тенденцій розвитку освіти дорослих у Словаччині в окреслений період; виявлено їх сутнісні характеристики, окреслено взаємовплив у контексті європейських глобальних процесів та умов суспільних трансформацій.

В основу теоретичного аналізу тенденцій розвитку освіти дорослих у Словаччині покладено ідею про те, що досліджуваний феномен на початку ХХІ століття постає фактором сталого розвитку суспільства та покращення якості людського життя. Доведено, що будь-які суспільні зміни є наслідком радикальних трансформацій індивідуальної свідомості щодо можливих результатів особистої діяльності. Відповідно, сталий розвиток визначено як системну суспільно-соціальну доктрину, спрямовану на зміну парадигми «людина – природа» задля створення скоординованої глобальної стратегії виживання людства, що орієнтована на життєво важливі процесуальні аспекти діяльності людини з метою забезпечення добробуту та якості її існування.

Концептуальним ядром теоретичного конструювання соціальної реальності у контексті ідей сталого розвитку суспільства визначено феномени *соціальної синергії* (взаємодія соціальних суб'єктів у певному

проміжку часу, що зацікавлені у суспільно-корисному і взаємовигідному результаті своїх дій) *та соціального капіталу* П. Бурдье, Дж. Коулмена, Р. Патнема (соціальна взаємодія сприяє накопиченню соціального капіталу як чинника сталого економічного розвитку суспільства; конститутивним ресурсом соціального капіталу є освіта дорослих).

На основі аналізу особливостей освіти дорослих у Словаччині виявлено провідні положення щодо визначення тенденцій її розвитку в досліджуваній період в умовах глибоких трансформаційних змін в окремих європейських країнах, починаючи з другої половини ХХ століття.

З метою системного виявлення тенденцій розвитку освіти дорослих у Словаччині в окреслений період реалізовано методологічні підходи: *просторовий* – для аналізу взаємозумовлених неперервних, субординованих соціально-культурних процесів; *рівневий* – для окреслення взаємозв'язку та взаємовпливу глобальних, регіональних та локальних тенденцій з урахуванням політичних, економічних та соціокультурних умов розвитку країни, специфіки формування та відтворення людського капіталу.

Обґрунтовано висновок про домінування тенденцій розвитку освіти дорослих у Словаччині (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) на глобальному, регіональному та локальному рівнях. До *глобальних тенденцій* у сфері освіти дорослих віднесено широкий доступ до інтернет-ресурсів; зростання масштабів дистанційного навчання; перенесення освіти у віртуальний простір; зростаючий запит суспільства на безперервність та індивідуалізацію освіти; диверсифікацію та модульну організацію освітніх програм. За цих викликів посилюється тенденція до національної самоідентифікації освіти дорослих в умовах глобалізації, що виражається в органічному поєднанні історії та освітніх традицій конкретної країни, збереженні та збагаченні національних цінностей.

З'ясовано, що *на регіональному рівні* відбувається трансформація освітніх підходів – від знаннєвого до компетентнісного, що посилює тенденції до ефективною інтеграції новітніх технологій у систему освіти дорослих, поглиблення міждержавного співробітництва в освітній сфері, запровадження нових суспільних цінностей (академічна свобода, самоврядування, організація проєктних колективів на принципах самоорганізації, динамізм стрімкого генерування й освоєння нового знання і компетентностей, уміння концентрувати інтелектуальні й фінансові ресурси на ключових позиціях зростання). Прагнення забезпечити сталий розвиток держави актуалізує спроможність вирішувати проблеми і долати

суперечності як загального, так і локального характеру, а також визначати перспективи.

Визначено, що *на місцевому рівні* освіта дорослих постає полікультурним, соціально орієнтованим явищем, відкритим до формування міжнародного освітнього середовища, національним за характером культури і наднаціональним за характером знань. Доведено, що виклики сучасного суспільства сприяють актуалізації потреби у розвитку креативного потенціалу та творчих здібностей дорослих, універсальних управлінських навичок: працювати у рамках проєктного підходу, створювати команду, бути лідером, знаходити й аналізувати актуальну інформацію тощо.

Обґрунтовано думку, що представлені тенденції спрямованості на оновлення цілей, завдань, змісту та цінностей освіти дорослих, зумовили валідацію результатів неформальної та інформальної освіти дорослих для потреб ринку праці. Зазначено, що тенденції до опанування ключовими та трансверсальними навичками, посилення важливості підвищення кваліфікації та перепідготовки фахівця, сприяли здійсненню ґрунтовних теоретичних та методологічних досліджень у галузі освіти дорослих, формуванню андрагогічних наукових шкіл та осередків, теорії інтегральної андрагогіки В. Йохманна, упровадженню концепції освіти впродовж життя як основоположної при формуванні освітньої політики держави, утвердженню сучасних світових тенденцій у практику підготовки андрагогів у закладах вищої освіти Словаччини.

Доведено, що освіта дорослих визначається фактором прискореного європейського розвитку Словацької Республіки, інтернаціоналізації освітнього простору та розширення кордонів академічної мобільності, підвищення конкурентоспроможності фахівців та ефективності ринку праці.

Запровадження загальноєвропейських стандартів до підготовки фахівців у практику освіти дорослих країни призвело до зміни знаннєвого підходу на кваліфікаційно-компетентнісний, що заснований на формуванні *концептуального* (результат навчання складають професійно значущі компетенції, необхідні для підвищення конкурентоспроможності на ринку праці) *та процесуально-змістового* (активна професійна підготовка засобами формальної, неформальної та інформальної освіти) *компонентів особистісно-професійної підготовки дорослого*.

Кваліфікаційно-компетентнісний підхід окреслює значущість результатів формальної, неформальної та інформальної освіти через валідацію – специфічну систему визнання кваліфікації у межах Європейської рамки кваліфікацій, яка гарантує більш ефективне

використання людських ресурсів і потенціалу кожної дорослої особистості, забезпечує можливість її адаптації на ринку праці, знижує рівень безробіття завдяки впровадженню широкого діапазону компетенцій та ін.

З'ясовано, що валідація результатів навчання у Словаччині передбачає реалізацію чотирьох послідовних етапів: *ідентифікації* (початкова фаза – дозволяє дорослому представити свої набуті знання, навички та компетенції, отримані в процесі неформальної та інформальної освіти на основі складання резюме та портфоліо); *документування* (результати неформальної та інформальної освіти мають підтверджуватися відповідними документами – сертифікатами про проходження курсів, навчальних програм чи лекцій, які мають бути стандартизованими в межах єдиного підходу визнання у країнах Європейського Союзу); *оцінювання* (порівняння документів, що засвідчують результати неформальної та інформальної освіти дорослих, з прийнятими стандартами); *сертифікації* (зовнішнє письмове підтвердження на основі проведеної експертизи відповідності наявних у дорослого знань, умінь, навичок та компетенцій встановленим професійним стандартам). Механізмами валідації результатів неформальної та інформальної освіти дорослого у Словацькій Республіці визначено єдину європейську рамку кваліфікацій (Europass) та Європейську систему трансферу кредитів для професійної освіти та навчання (ECVET).

На основі аналізу досліджуваної проблеми охарактеризовано ефективну систему підготовки фахівців у галузі освіти дорослих, яка здійснюється на засадах кваліфікаційно-компетентнісного підходу. Її зміст складають спеціальні (історія освіти дорослих, загальна соціологія, теорія виховання, етичні засади роботи андрагога, загальна андрагогіка, загальна психологія, соціальна психологія, соціологія освіти дорослих, теорія виховання дорослих, теорія освіти дорослих, громадянська освіта) та загальні (основи філософських знань, методологія наукового дослідження, теорія презентації та презентаційні навички особистості, основи статистики, основи журналістики, риторика, вступ до ромології та ін.) навчальні дисципліни, вивчення яких забезпечує формування спеціальної (андрагогічної), методичної, соціально-психологічної, диференціально-психологічної, рефлексивної та індивідуально-особистісної компетентності фахівця.

З'ясовано, що перспективним напрямом підготовки фахівців у галузі освіти дорослих у Словаччині є навчання лекторів, що забезпечують підвищення кваліфікації працівників для різних галузей економіки безпосередньо на робочому місці. До лектора висувається ряд вимог: вища освіта (бакалаврат або магістратура) за спеціальністю «Андрагог», досвід

роботи у відповідній галузі не менше двох років за умов проходження спеціальної сертифікації. Сертифікат лектора видається на основі проходження відповідних акредитованих курсів в обсязі 100 академічних годин і успішного складання іспиту (усно). Інтегрована система типових професійних посад (ISTP, 2003) включає декілька різновидів професійної діяльності лектора: професійних курсів (курси перукарів, майстрів біуті-сфери, працівників автомобільної промисловості та ін.); соціально орієнтованих курсів (педагогів дошкільних закладів освіти, представників неурядових організацій та ін.); лектора-спеціаліста (методична підготовка лекторів перших двох видів); лектора для закладів вищої освіти. Доведено, що система такої підготовки позитивно впливає на зайнятість, міжособистісну взаємодію, ментальне здоров'я та безпеку громадян, які можуть швидко адаптуватися до глобальних змін соціуму в умовах неперервного навчання.

У п'ятому розділі – «Перспективні напрями розвитку освіти дорослих в Україні у контексті інтеграції до єдиного європейського освітнього простору» – обґрунтовано тенденції та закономірності розвитку освіти дорослих в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття); охарактеризовано вітчизняний досвід підготовки фахівців у галузі освіти дорослих; проаналізовано можливості використання словацького позитивного досвіду з метою модернізації вітчизняної системи освіти дорослих.

Розвиток освіти дорослих в Україні на початку ХХІ століття розглянуто у контексті її неперервності на основі андрагогічного ціннісного підходу. Доведено, що неперервна освіта дорослих поєднує всі види навчання в його формальному, неформальному та інформальному вимірах, а також забезпечення можливостей для вільного вибору методів, засобів та технологій навчання відповідно індивідуальних запитів.

На основі SWOT-аналізу окреслено сильні (Strengths) та слабкі (Weaknesses) аспекти внутрішнього середовища вітчизняної системи освіти дорослих з позиції можливостей (Opportunities) та загроз (Threats) зовнішнього середовища. З'ясовано, що в Україні державна політика щодо розробки концепції, стратегії та консолідованої нормативної бази освіти дорослих є не достатньо ефективною. Зазначено про відсутність системної підтримки галузі, що вимагає проведення якісного та кількісного аналізу статистичних матеріалів, обміну ефективними практиками реалізації інновацій щодо фінансування процесу навчання і підвищення кваліфікації дорослого населення. Виявлено дефіцит фахівців, компетентність яких відповідає сучасним вимогам

ринку праці (низький рівень оволодіння цифровими технологіями, не сформованість навичок навчання, критичного мислення тощо). Зазначене створює загрози для функціонування системи освіти дорослих через відсутність комплексної державної політики, природне старіння населення, наявність демографічної кризи, зовнішньої трудової міграції, дисбалансу на ринку праці тощо. Окреслено переваги вітчизняної системи освіти дорослих до яких відносимо наявність комплексу міжнародних зобов'язань у відповідному напрямі, зацікавленість у розробленні та впровадженні ефективної політики серед провайдерів освітніх послуг в Україні; активна розбудова громадського та приватного сектору освіти дорослих. Визначено перспективи щодо розроблення законопроекту «Про освіту дорослих» та Концепції її розвитку, підвищення рівня обізнаності населення з приводу можливостей освіти дорослих, залучення соціальних партнерів та інвестицій, створення умов для підготовки фахівців у галузі освіти дорослих, андрагогів, на рівні державного замовлення, запровадження практики підтвердження результатів неформальної та інформальної освіти у контексті євроінтеграційних прагнень України.

З'ясовано, що на сучасному етапі освіта дорослих знаходиться на вістрі важливих стратегічних викликів, що зумовлюють її розвиток у майбутньому. Охарактеризовано ключові тенденції, які визначають напрями розвитку освіти дорослих в Україні, а саме: глобалізація, зростання запиту суспільства на індивідуалізацію і безперервність освіти, якісне підвищення технологічності та ефективності роботи інститутів освіти дорослих. На основі аналізу закономірностей розвитку освіти дорослих в Україні окреслено її провідні тенденції в умовах інтеграції до європейського освітнього простору у площинах: *європейського виміру* (структурні та функціональні трансформації європейської системи освіти дорослих); *соціально-економічного виміру* (посилення тісного зв'язку освіти дорослих з процесами, що відбуваються в соціально-політичному та економічному житті Європейського Союзу та України зокрема); *соціокультурного виміру* (спрямованість європейських країн на розвиток дорослої людини впродовж усього життя, її максимальну адаптацію до потреб особистості, створення сприятливих умов для самореалізації, соціалізації, життєвої активності та участі в розбудові громадянського демократичного суспільства). До специфічних тенденцій розвитку освіти дорослих в Україні віднесено: демократизацію суспільства, яка зумовлює розвиток громадського сектора освіти дорослих; продукування регіональних програм розвитку, розширення місцевих ініціатив щодо надання інформаційно-освітніх послуг різним категоріям дорослого населення.

Виявлено, що вітчизняна система освіти дорослих існує переважно у неформальній віртуальній площині, яка потребує створення належних механізмів забезпечення мобільності і довіри до неї, щодо оцінки якості та валідації програм, репутації педагогів і пропонованих ними курсів, прозорості процедури перевірки на відповідність стандартам. Такі механізми мають пронизувати систему при переході від одного рівня до іншого, при взаємодії з ринком праці, оскільки роботодавці повинні бути впевнені в кваліфікації претендентів-фахівців. Освіта дорослих відноситься до довірчих благ, тому механізми визнання всіма стейкхолдерами документів про освіту (атестатів, дипломів, сертифікатів) є цілковито необхідними.

Обґрунтовано доцільність підготовки фахівця у галузі освіти дорослих, який має володіти: спеціальними професійними знаннями, теоріями і технологіями, уміннями і навичками у разі потреби перебудувати власну професійну діяльність відповідно до освітніх потреб дорослих, систематичного підвищення професійної компетентності; організаторськими та комунікативними здібностями. У співпраці з дорослим, спираючись на особистий досвід, андрагог має бути спроможний побудувати нове смислове життєве поле дорослого як у професійному, так і особистісному аспектах.

У ході проведеного дослідження доведено про наявність суспільного запиту на комплексну науково-обґрунтовану кваліфікаційну характеристику професії (посади) «Андрагог» для педагогічних і науково-педагогічних працівників закладів формальної і неформальної освіти. Основними складовими професійної компетентності андрагога визначено спеціальну (андрагогічну), методичну, соціально-психологічну, диференційно-психологічну, рефлексивну та індивідуально-особистісну компетентності. Своєю діяльністю фахівець у галузі освіти дорослих має здійснювати відповідно до інтегрально-рольової позиції, яка містить три системоутворювальні компоненти: предметно-змістовий – охоплює відбір змісту навчальної інформації, спрямованої на особистісний і професійний розвиток дорослого; проєктувально-технологічний – відображає структурування змісту, форм спільної діяльності, розробку навчального плану, технологій реалізації програм професійної підготовки дорослих; організаційно-діагностувальний – забезпечує суб'єкт-суб'єктну взаємодію в освітньому процесі, визначення особистісних потреб та можливостей розвитку дорослого з урахуванням його індивідуальних досягнень. Така інтегрально-рольова позиція фахівця у галузі освіти дорослих вимагає від андрагога особливих, певним чином пов'язаних наборів умінь, здатності

виконувати функцію фасилітатора, який створює умови для самокерованого навчання дорослого.

Обґрунтовано положення про необхідність розробки професійного стандарту андрагога на кількох рівнях: *інформаційно-аналітичному* (вивчення міжнародної та вітчизняної практики підготовки фахівців у галузі освіти дорослих, визначення резервів та перспектив); *організаційному* (обговорення та незалежна експертиза проєктів професійних програм підготовки фахівців у галузі освіти дорослих); *освітньому* (розробка кваліфікаційних вимог до компетенцій андрагога, професійних освітніх програм їх підготовки та перепідготовки).

У цьому контексті окреслено роль Громадської спілки «Українська Асоціація освіти дорослих», за ініціативою якої проведено ряд продуктивних соціально-орієнтованих громадських заходів, спрямованих на розбудову системи освіти дорослих в Україні, зокрема форум «Міста, що навчаються: нові можливості для розвитку громади» (2017); День кар'єри «Profit day» (2017), соціальне підприємство «Центр освіти дорослих» – інструмент реалізації концепції «місто, що навчається» (липень-листопад 2018 року), свято-ярмарок тренінгів і майстер-класів з особистісного та професійного розвитку для дорослих (26-27 жовтня, 2019) тощо.

На основі аналізу теорії та практики вітчизняної системи освіти дорослих окреслено перспективні напрями її розвитку на трьох суспільних рівнях. *На загальнодержавному рівні* пропонується підтримувати розробку законопроекту «Про освіту дорослих», Концепції розвитку освіти дорослих, механізмів визнання, оцінювання та підтвердження результатів формального та неформального навчання дорослих. *На регіональному рівні* – сприяти створенню та реалізації програм розвитку освіти дорослих, переходу на персоналізовану модель підвищення кваліфікації педагогічного персоналу з наданням можливостей індивідуальних освітніх програм; подальшій професіоналізації освіти дорослих шляхом підготовки фахівців у галузі освіти дорослих – андрагогів. *На місцевому рівні* – ініційовано запровадження андрагогічної моделі навчання у закладах формальної освіти, поширення досвіду створення закладів інноваційного типу з наданням освітніх послуг різним категоріям дорослого населення.

Рекомендації сформульовано з урахуванням основних закономірностей розвитку світи дорослих в Україні: поглиблення міжнародного співробітництва у галузі освіти дорослих та розширення співпраці між суб'єктами громадянського суспільства щодо надання інформаційно-освітніх послуг різним категоріям дорослого населення; створення інформаційно-

освітніх платформ навчання; формування розгалуженої мережі центрів освіти; запровадження у закладах формальної освіти навчальних курсів або змістовні модулі у контексті андрагогічної моделі навчання; необхідність підготовки фахівців у галузі освіти дорослих.

Доведено, що державна політика освіти дорослих в Україні може розглядатися у кількох площинах реалізації: *для дорослого населення* – у напрямі підвищення шансів на працевлаштування, поліпшення загального благополуччя, формування активної громадської позиції; *для роботодавців* – у зростанні інноваційних показників компаній, продуктивності, рентабельності та мотивації робочої сили; *для провайдерів* – у розширенні пропозицій та можливостей освітніх послуг для дорослого населення, – що загалом забезпечує прогнозоване залучення конкурентоздатних фахівців на вітчизняному ринку праці.

Узагальнення результатів дослідження тенденцій розвитку освіти дорослих у Словаччині (друга половина XX – початок XXI століття) свідчить про досягнення мети і розв'язання завдань дослідження, що дає підстави для наступних **висновків**:

1. Фрагментарне висвітлення у вітчизняному науковому педагогічному дискурсі проблеми тенденцій розвитку освіти дорослих в окремих країнах та відсутність повного охоплення європейського простору освіти дорослих підтвердило актуальність теми дослідження і зумовило необхідність розроблення авторської моделі на декількох рівнях методології: філософському, загальнонауковому, конкретно-науковому, методики та техніки компаративного дослідження. Інтеграційною основою в дослідженні визначено загальнометодологічні підходи: ноосферний, цивілізаційний, історико-педагогічний, порівняльний, індуктивний, системний, синергетичний. Для з'ясування особливостей взаємодії суб'єктів освіти дорослих реалізовано суб'єктний, діалоговий та ресурсний підходи. Ціннісно-сміслові та результативні характеристики освітнього неперервного процесу визначено за допомогою компетентнісного, андрагогічного, акмеологічного та онтологічного підходів.

За результатами аналізу ключових понять дослідження доведено, що освіта дорослих у Словаччині є цілісною системою професійної підготовки дорослої людини до умов глобального, конкурентного ринку праці на основі кваліфікаційно-компетентнісного підходу, який визначає значущість результатів формальної, неформальної та інформальної освіти і відповідає вимогам європейської освітньої парадигми підготовки фахівців.

2. На основі інтерпретації історико-педагогічних ідей виокремлено п'ять послідовних етапів розвитку освіти дорослих у Словаччині: застановчий (1862-1918), ідеологічний (1918-1945), трансформаційний (1945-1990), концептуальний (1990-2004) та євроінтеграційний (2004-2019). Доведено, що формування розгорнутої нормативно-правової бази освіти дорослих у Словаччині (Закони «Про державне управління у сфері освіти та шкільне самоврядування» (2003), «Про освіту» (2008), «Про освіту протягом життя», «Про професійну освіту» (2009), Урядові програми розвитку освіти дорослих, імплементація міжнародних документів у галузі освіти дорослих) створює сприятливі умови для реалізації Концепції освіти впродовж життя, валідації та визнання результатів неформальної та інформальної освіти, визначення пріоритетних напрямів, форм та методів навчання дорослих; специфіки професійної підготовки фахівців засобами формальної, неформальної та інформальної освіти.

3. Обґрунтовано концептуальні засади розвитку освіти дорослих у Словацькій Республіці на основі доктрин американської та англійської андрагогічних шкіл; філософсько-педагогічних ідей гуманістично-ліберальної, трансформативної та постмодерної теорій. Виявлено, що система освіти дорослих у Словаччині спирається на андрагогічні принципи навчання дорослих М. Ноулза та емпіричну модель навчання дорослих Д. Колба, якими окреслюється важливість життєвого досвіду дорослого учня у побудові його освітньої траєкторії. Досліджуваний феномен розглядається у проєкції тривимірної моделі освіти дорослих Словаччини, основними компонентами якої є: когнітивний (система знань про навколишню дійсність та самого себе); прагматичний (сукупність професійних знань і компетентностей особистості); креативний (здатністю до перетворення дійсності, відкритість до змін). Доведено, що багатогранність освіти дорослих зумовлена специфікою економічного розвитку Словаччини та спрямованістю на формування компетентнісного фахівця для ринку праці.

4. З'ясовано, що набуття Словаччиною статусу країни-члена Європейського Союзу уможливило інтенсивний розвиток неформальної та інформальної освіти дорослих як складових системи неперервної освіти у контексті європейської освітньої політики. Доведено, що система неформальної освіти дорослих забезпечує широкі пропозиції щодо перспектив навчання та засобів його забезпечення через діяльність державних та громадських організацій. Метою таких освітніх практик визначено розробку ефективних методів навчання дорослих у контексті неперервної ціложиттєвої освіти.

Зазначено, що інтеграція Словаччини до єдиного європейського освітнього простору зумовила прискорення процесу створення та поширення масових відкритих освітніх онлайн-курсів (МООС), які у контексті їх змістової наповненості, доступності та варіативності забезпечують ефективність в особистісному та професійному розвитку дорослого в умовах інформальної освіти.

Виявлено, що у словацькій системі освіти дорослих визнається значущість результатів формальної, неформальної та інформальної освіти дорослих через специфічну систему валідації у межах Європейської рамки кваліфікацій. Механізмами визнання результатів навчання дорослого у Словацькій Республіці визначено єдину європейську рамку кваліфікацій (Europass) та Європейську систему трансферу кредитів для професійної освіти та навчання (ECVET).

5. Охарактеризовано систему підготовки фахівців у галузі освіти дорослих у Словаччині, яка здійснюється на засадах інтердисциплінарного андрагогічного та кваліфікаційно-компетентнісного підходів. Зміст підготовки складають спеціальні та загальні навчальні предмети, які формують спеціальну (андрагогічну), методичну, соціально-психологічну, диференціально-психологічну, рефлексивну та індивідуально-особистісну компетентність фахівця у галузі освіти дорослих. Охарактеризовано фундаментальну основу діяльності андрагога, що містить три системоутворювальні компоненти: предметно-змістовий, проєктувально-технологічний та організаційно-діагностувальний. Проаналізовано перспективні напрями підготовки фахівців у галузі освіти дорослих у Словаччині, що здійснюється в системі підготовки сертифікованих лекторів – фахівців з підвищення кваліфікації працівників для різних галузей економіки безпосередньо на робочому місці. Обґрунтовано позитивний вплив досліджуваного феномена на підвищення зайнятості, покращення міжособистісної взаємодії, ментального здоров'я та безпеки громадян, які здатні швидко адаптуватися до мінливих умовах глобалізованого соціуму.

6. Визначено та обґрунтовано провідні тенденції розвитку освіти дорослих у Словаччині та в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) на різних рівнях суспільного розвитку. У глобальному контексті виявлено тенденції до інформатизації та віртуалізації освітнього простору, зростання масштабів академічної мобільності, зміни парадигми організації навчального процесу у напрямі індивідуалізації, диференціації та інновацій. Доведено, що на регіональному рівні значимою є тенденція до трансформації ціннісних орієнтацій в умовах курсу на європейську інтеграцію; на

місцевому – актуалізація потреби у розвитку креативного потенціалу, творчих здібностей дорослих, універсальних управлінських та організаторських навичок.

З'ясовано, що сучасна стратегія перспективного розвитку держав реалізується у межах європейської програми навчання дорослих, яку національні координатори впроваджують на рівні країн-членів. Доведено, що освіта дорослих здійснює вагомий внесок у національні стратегії сталого суспільного розвитку, сприяє реалізації основоположних європейських цінностей, справедливості, активної громадянської позиції, креативності та новаторства. З'ясовано, що освіта дорослих забезпечує реальний та необхідний зв'язок навчання і виховання з політичною, економічною та суспільною системою країни, створює умови для задоволення освітніх потреб громадян, їхніх можливостей з метою професійного розвитку та самореалізації, підвищення ефективності й результативності життєдіяльності. Доведено необхідність сталих інвестицій в освіту дорослих на всіх рівнях суспільного розвитку у довгостроковій перспективі, а саме: підтримання конкурентоспроможності, добробуту, академічної та трудової мобільності, соціальної консолідації тощо.

7. Окреслено перспективи творчого застосування в Україні позитивного словацького досвіду освіти дорослих з метою модернізації вітчизняної системи освіти. На основі SWOT-аналізу виявлено її переваги: наявність комплексу міжнародних зобов'язань у відповідному напрямі, зацікавленість у розробленні та впровадженні ефективної політики серед провайдерів освітніх послуг в Україні; активна розбудова громадського та приватного сектору освіти дорослих. Доведено про необхідність прийняття законопроекту «Про освіту дорослих» та Концепції розвитку освіти дорослих; поширення досвіду створення закладів інноваційного типу з наданням освітніх послуг різним категоріям дорослого населення; розроблення механізмів визнання, оцінювання та підтвердження результатів неформального та формального навчання; переходу на персоніфіковану модель підвищення кваліфікації педагогічного персоналу з наданням можливостей індивідуальних освітніх програм. Виявлено актуалізовану суспільну потребу у подальшій професіоналізації освіти дорослих шляхом підготовки фахівців у галузі андрагогіки.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. Подальші наукові пошуки шляхів удосконалення вітчизняної системи освіти дорослих потребують: урахування закономірностей її функціонування в умовах інтеграції до європейського освітнього простору, розбудови

громадянського суспільства, вивчення та обґрунтування організації психолого-педагогічного супроводу підготовки фахівців у галузі освіти дорослих, механізмів професійного становлення андрагога та системи його моніторингу, дидактичних вимог до створення і впровадження електронних освітніх ресурсів у систему формальної освіти дорослих, інноваційної діяльності на різних рівнях освіти дорослих.

НАУКОВІ ПРАЦІ, В ЯКИХ ОПУБЛІКОВАНО ОСНОВНІ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ

1. Самойленко О., 2019. *Розвиток освіти дорослих у Словаччині: тенденції та перспективи*. [монографія]. Житомир: Вид-во О. О. Євенок, 2019. 396 с.
2. Самойленко О., 2019. *Підготовка педагогічного персоналу для систем освіти дорослих в Україні та Словаччині*. Професіографічний підхід у системі вищої освіти: [монографія; колектив авторів]. Житомир: Вид. О. О. Євенок, с. 270-295.
3. Samoilenko O., 2019. Personal-oriented professional counseling of adults: experience of the Slovak Republic. *The scientific journal «Actual Pedagogy»*. № 2-3, с. 50-54
4. Samoilenko O., 2019. MOOC platforms as a tool for adult education. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : наук. журнал*. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка. № 4 (88), с. 103-116
5. Samoilenko O., 2019. Formation and development of adult education in Ukraine and Slovak Republic: comparative analysis. *Scientific Herald of the Institute of Vocational education and Training of NAES of Ukraine: collection of researches*. Issue: 1(18), p. 195-201.
6. Samoilenko O., O. Dubaseniuk, N. Sydoruk, 2019. Trends of development of adult education in the EU countries. *Педагогічний часопис Волині*. Розділ II. Інноваційні процеси в освіті. № 2 (13), с. 97-104
7. Самойленко О., 2019. Освіта дорослих у контексті європейської освітньої політики. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. Вип. 30. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, с.125-130.
8. Самойленко О., 2019. MOOC-платформи як інструмент інформальної освіти дорослих. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Вип. 6, с. 30-46
9. Самойленко О., 2019. Концепція неформальної освіти дорослих у Словацькій Республіці. *Проблеми освіти*. Вип. 92, с. 135-142

10. Самойленко О., 2019. Інформальна освіта у системі особистісного та професійного розвитку дорослого. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. Вип. 1 (157). Серія: Педагогічні науки), с. 188-195.
11. Самойленко О., Самодумська О. Л., 2019. Неформальна освіта дорослих: досвід країн Європейського союзу. *Вісник Глухівського університету*. Випуск. 1 (39), с. 202-214.
12. Самойленко О., 2019. Тенденції розвитку освіти дорослих на початку ХХІ століття: досвід Словацької Республіки. *Гірська школа Українських Карпат*. ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». № 20, с. 25-34.
13. Самойленко О., 2018. Етапи становлення системи освіти дорослих у Словацькій Республіці. Професійна освіта: андрагогічний підхід: [монографія; кол. авторів]. Житомир: Вид. О. О. Євенок, с. 173-198.
14. Самойленко О., 2018. Андрагогічний підхід у навчання дорослих (досвід Словаччини). *Проблеми освіти: зб. наук. пр.* ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». Київ. Вип. 90, с. 200-206.
15. Самойленко О., 2018. Професійна компетентність фахівця в системі освіти дорослих Словацької Республіки. *Проблеми підготовки сучасного вчителя: збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань: ВПЦ «Візаві». Вип. 17, с. 417-426.
16. Самойленко О., 2018. Професійна компетентність андрагога як фахівця у галузі освіти дорослих. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: зб. наук. пр. Вип. 31 (41). Київ : Вид-во НІГ імені М. Л. Драгоманова, с. 20-25
17. Самойленко О., 2018. Становлення системи освіти дорослих у Словацькій Республіці на початку ХХ століття. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Педагогічні науки. Житомир: Вид-во Житомирського держ. ун-ту імені І. Франка. Вип. 4 (95), с. 176-182
18. Самойленко О., 2018. Неформальна освіта дорослих у Польщі. *Українська полоністика*. Випуск 15, с. 185-194.
19. Самойленко О., 2017. Концептуальні ідеї освіти дорослих у словацькій педагогічній думці. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. праць*. Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М. Вип. 1 (13), с. 149-160.
20. Самойленко О., 2017. Творча група як форма підвищення професійної компетентності викладача. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія:

Педагогіка і психологія: зб. наук. праць. Вип. 51. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», с. 54-59.

21. Самойленко О., 2017. Образование взрослых в Словакии: методологический базис. *Scientific letters of academic society of Michal Baludansky*. Kosice. Slovakia. Выпуск 5/5A, с. 118-123.
22. Самойленко О., 2017. Особливості системи освіти дорослих у Словаччині. *Проблеми освіти: зб. наук. праць*. Інститут модернізації змісту освіти МОН України. Житомир: Вид. О. О. Євенок. Вип. 87, с. 236-242.
23. Самойленко О., 2017. Ноосферна освіта: теоретико-методологічні основи. *Scientific letters of academic society of Michal Baludansky*. Kosice. Slovakia. № 5/2, с. 104-107
24. Самойленко О., Беседовська І.В., 2016. Рівень професійної компетентності викладачів педагогічного коледжу. *Нові технології навчання*. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ. Вип. 89. Ч. 2, с.155-159.
25. Samoilenko O., 2015. Noospheric Education as a Technology of Upbringing and Education of the 21st Century Personality. *European humanities studies: State and Society. Philosophical, sociological and cultural aspects of creativity Max Weber*. № 3, pp. 168-177.

ОПУБЛІКОВАНІ ПРАЦІ АПРОБАЦІЙНОГО ХАРАКТЕРУ

26. Самойленко О.А., 2019. Неперервна освіта дорослих: досвід країн ЕС. *Освіта для миру = Edukacja dla pokoju: зб. наук. пр.: у 2 т. К.: Вид-во ТОВ "Юрка Любченка. Т. 2, с. 477-485.*
27. Samoilenko O., 2019. Systém vzdelávania dospelých na Ukraine a na Slovensku. *Teória a prax edukácie dospelých. Andragogické vedecké štúdie: матеріали Міжнародної наукової конференції*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, pp. 78-83. URL: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/>
28. Самойленко О., 2019. Дуальна освіта як технологія навчання дорослих: досвід Словаччини. *Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність професіоналізм: матеріали IV Всеукраїнської наук.-практ. конференції*. 15 березня 2019 року, м. Кременчук. Кременчук: Методичний кабінет, с. 283-287.
29. Самойленко О., 2019. MOOC-платформи як інструмент інформальної освіти дорослих. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції* (16-17 квітня 2019 року, м. Суми). Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка. Т. 1, с. 75-79.
30. Самойленко О., 2019. Значення інформальної освіти для самореалізації фахівця у професійній діяльності. *Сучасна освіта: методологія, теорія,*

практика: Матеріали II Всеукраїнської наук.-практ. конференції (з міжнародною участю) (12 березня 2019 р., м Дніпро). ПУ «Вищий навчальний заклад «Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут «Бейт-Хана». Дніпро: Акцент ПП, с. 64-66.

31. Самойленко О., 2019. Дуальна освіта дорослих у системі професійної підготовки фахівців (досвід Словацької Республіки). *Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні: матеріали XII Міжнародного бізнес-форуму (Київ, 22 березня 2019 р.)*. Київ: Київ. Нац. торг.-економ. ун-т, 2019, с. 118-120.
32. Самойленко О., 2018. Андрагог як професіонал у галузі навчання дорослих. *Андрогогічний вісник. Житомир: Вид. ЖДУ ім. І.Франка. Вип. 9, с. 78-87*. URL: http://library.zu.edu.ua/andragogichniyi_visnyk.html.
33. Samoilenko O., 2018. The concept of the adult education in the slovak republic: historical aspects. *Pregraduálna príprava profesionálov v oblasti vzdelávania dospelých: матеріали Міжнародної наукової конференції. Prešove: Prešovská univerzita v Prešove, pp. 256-261*. URL: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Lukasova3>
34. Самойленко О., 2018. Освіта дорослих як освітній тренд ХХІ століття. *Культурологічний альманах: Випуск 10. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ». с. 79-82*.
35. Самойленко О., 2018. Професійна компетентність фахівця в системі освіти дорослих у Словацької Республіки *Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи: матеріали Четвертої Міжнародної наук.-практ. конференції, м.Умань, 11-12 жовтня 2018 року. Умань: ВПЦ "Візаві", с. 142-145*.
36. Самойленко О. 2017. Концепція освіти дорослих у Словаччині. *Збірник матеріалів VII Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конференції «Формування професіоналізму фахівця в системі безперервної освіти» (20-21 квітня 2017 року). ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди". Київ: Міленіум, 2017, с. 34-37*.
37. Самойленко О., 2017. Теоретичні засади формування освіти дорослих у Словацькій Республіці. *Андрогогічний вісник. Випуск 8, с. 56-66*.
38. Самойленко О., 2016. Освіта дорослих в Україні: історіографія проблеми. *Zbiór artykułów naukowych. Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej «Pedagogika. Nowoczesne badania podstawowe i stosowane» (30.07.2016 - 31.07.2016). Warszawa: Wydawca: Sp. г o.o. «Diamond trading tour», с.17-22*.

ОПУБЛІКОВАНІ ПРАЦІ, ЯКІ ДОДАТКОВО ВІДОБРАЖАЮТЬ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ

39. Самойленко О., Беседовська І., 2019. Моніторинг як педагогічна технологія визначення професійного рівня викладача коледжу. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти*. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, 22 березня 2019 року. Київ, НАУ, с. 128-129.
40. Самойленко О., 2018. Проблема формування управлінської компетентності майбутнього керівника закладу освіти. *Підготовка фахівців в умовах імплементації концептуальних засад розвитку педагогічної освіти в Україні*: матеріали III всеукраїнських педагогічних читань, присвячених 100-річчю з дня народження Василя Сухомлинського, м. Черкаси, 15 листопада 2018 р. Черкаси : Видавець ФОП Гордієнко Є.І., с. 98-99.
41. Самойленко О., 2016. Ноосферний підхід до викладання навчальних дисциплін у вищій школі. *Формування професіоналізму фахівця в системі безперервної освіти*: зб. наук, праць за матеріалами VI Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., 21-22 квітня 2016 р. М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний ун-т імені Григорія Сковороди» [наук. ред. В.П. Коцур, Д.С. Мазоха]. Переяслав-Хмельницький, 2016, с. 71-75.

АНОТАЦІЇ

Самойленко О.А. Тенденції розвитку освіти дорослих у Словаччині (друга половина ХХ – початок ХХІ століття). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки (загальна педагогіка та історія педагогіки). – Житомирський державний університет імені Івана Франка. – Житомир, 2019.

У дисертації у порівняльно-педагогічному аспекті досліджено тенденції розвитку освіти дорослих у Словаччині та Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) в європейському історико-культурному контексті в умовах глобальних викликів сучасності.

Проаналізовано представленість у вітчизняному та зарубіжному педагогічному дискурсі виявленої проблеми; обґрунтовано теоретико-методологічні засади та категоріально-поняттєвий апарат дослідження. Охарактеризовано періодизацію становлення і розвитку освіти дорослих у Словаччині у визначений період та її концептуальні засади.

Виявлено та простежено сутність визначальних тенденцій розвитку освіти дорослих у Словаччині та в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) на глобальному, регіональному та локальному рівнях.

Доведена їх спрямованість на оновлення цілей, завдань, змісту та цінностей освіти дорослих, що обумовило валідацію результатів неформальної та інформальної освіти дорослих для потреб ринку праці. Розглянуто систему підготовки фахівців у галузі освіти дорослих у Словацькій Республіці. Окреслено можливості творчого застосування позитивного словацького досвіду з метою модернізації вітчизняної системи.

Ключові слова: освіта, неперервна освіта, освіта дорослих (формальна, неформальна, інформальна), ціложиттєва освіта, андрагогічний підхід, тенденції розвитку, Словацька Республіка (Словаччина).

Самойленко О.А. Тенденции развития образования взрослых в Словакии (вторая половина XX – начало XXI века). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 011 Образовательные, педагогические науки (общая педагогика и история педагогики). – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко. – Житомир, 2019.

В диссертации в сравнительно-педагогическом аспекте исследованы тенденции развития образования взрослых в Словакии (вторая половина XX – начало XXI века) в европейском историко-культурном контексте в условиях глобализации.

Обоснована представленность в отечественном и зарубежном педагогическом дискурсе проблематики исследования; определены его теоретико-методологические основы; раскрыто содержание категориально-понятийного аппарата исследования. Теоретически охарактеризованы периодизация и концептуальные основы становления и развития образования взрослых в стране в исследуемый период.

Выявлены основополагающие тенденции развития образования взрослых в Словакии и в Украине (вторая половина XX – начало XXI века) на глобальном, региональном и локальном уровнях. Рассмотрена система подготовки специалистов в области образования взрослых. Определены возможности творческого применения положительного словацкого опыта образования взрослых с целью модернизации отечественной системы.

Ключевые слова: образование, непрерывное образование, образование взрослых (формальное, неформальное, информальное), образование в течении жизни, андрагогический подход, тенденции развития, Словацкая Республика (Словакия).

Samoilenko O.A. Trends in the development of adult education in Slovakia (second half of XX – beginning of XXI century). – Manuscript.

Thesis for a Doctor of Pedagogical Sciences degree in specialty 011 – Education, pedagogical sciences (general pedagogy and history of pedagogy). – Zhytomyr Ivan Franko State University. – Zhytomyr, 2019.

The dissertation deals with comparatively pedagogical aspects of the development of adult education in Slovakia (second half of XX – beginning of XXI century) in the European historical and cultural context against the background of global challenges of the present.

The results of the analysis of the key concepts of the study show that adult education in Slovakia is a holistic system of professional adult training in the conditions of a global, competitive labor market based on a qualification-competent approach, which determines the importance of the results of formal, non-formal and informal education and meets the requirements of the European educational paradigm training of specialists.

On the basis of the interpretation of historical and pedagogical facts, four consecutive stages of the development of adult education in Slovakia were identified: the founding, ideological, transformational, conceptual and European integration. It is proved that the formation of a comprehensive legal framework for adult education in Slovakia creates favorable conditions for the implementation of the concept of lifelong learning, validation and recognition of the results of non-formal and informal education, the definition of priority areas, forms and methods of adult education, the specifics of professional training of specialists in education .

Conceptual bases of development of adult education in the Slovak Republic are grounded on the basis of the doctrines of American and English andragogical schools, philosophical and pedagogical ideas of humanistic-liberal, transformative and postmodern theories of adult education. Based on the analysis of structural and substantive characteristics of adult education, three forms of its functioning (formal, non-formal and informal) have been identified in the framework of further education (vocational, requalification, continuous personal education and civic education) through the system of multi-vector institutions of adult education, vocational training institutions, retraining centers, on-the-job training, etc.).

It has been proven that Slovakia's integration into a single European educational space has led to the acceleration of the process of creation and dissemination of mass open online education courses, which has necessitated the validation of formal, non-formal and informal adult learning outcomes within the European Qualifications Framework. The mechanisms for recognizing adult learning outcomes in the Slovak Republic are the Single European Qualifications Framework (Europass) and the European Credit Transfer System for Vocational Education and Training (ECVET).

The system of training of specialists in the field of adult education in Slovakia is characterized, which is carried out on the basis of interdisciplinary andragogical, qualification and competence approaches. The content of the training consists of special and general educational subjects that form a special (andragogical), methodological, social-psychological, differential-psychological, reflective and individual-personal competence of a specialist in the field of adult education. The fundamental basis of the activities of the andragogue are three system-forming components: object-content, design-technological and organizational-diagnostic.

The leading trends in the development of adult education in Slovakia and in Ukraine (second half of the twentieth – early twentieth century) have been identified and substantiated at the global, regional and local levels. It is proved that adult education contributes to national strategies for sustainable social development, promotes the realization of fundamental European values: equity, social cohesion, active citizenship, creativity and innovation; creates conditions for meeting the educational needs of citizens, their opportunities for professional development and self-realization, improving the efficiency and effectiveness of their life.

The perspectives of creative use in Ukraine of the positive Slovak experience of adult education in order to modernize the national education system are outlined. The necessity of adopting the bill «On Adult Education» and the Concept of Adult Education Development were proved; dissemination of experience of creation of innovative type institutions with provision of educational services to different categories of adult population; developing mechanisms for recognizing, evaluating and validating the results of non-formal and formal learning; the transition to a personalized model of professional development of teaching staff with the provision of individualized educational programs. An urgent public need for further professionalization of adult education by training specialists in the field of andragogy has been identified.

Key words: education, continuing education, adult education (formal, non-formal, informal), lifelong learning, andragogical approach, developmental trends, Slovak Republic (Slovakia).